

Maja Isaković, Žolt Lazar¹
Odsek za sociologiju
Filozofski fakultet
Univerzitet u Novom Sadu
Primljeno: 1. 7. 2016.
Prihvaćeno: 8. 11. 2016.

doi: 10.19090/gff.2016.2.397-413
UDK:342.726-055.3(497.11)
316.647.82-055.3(497.11)
Pregledni naučni rad

PROBLEM DISKRIMINACIJE LGBT POPULACIJE U SRBIJI

U ovom radu analizira se problem diskriminacije LGBT populacije u Srbiji, odnosno aspekti diskriminacije ove manjinske grupe. Diskriminacija LGBT osoba u ovom radu posmatra se kao neformalna, formalna i strukturalna. Formalnom diskriminacijom smatra se ona koja se događa u okviru državnih ili drugih institucija (zdravstva, prosvete, obrazovanja), zatim diskriminacija od strane desničarskih organizacija, državnih funkcionera i SPC, dok se neformalna diskriminacija odnosi na predrasude, stereotipe, uznemiravanje i ponižavanje u svakodnevnom životu. Strukturalna diskriminacija odnosi se na društveni kontekst i najbolje oslikava društveni položaj LGBT populacije u Srbiji. Zaključak je da za poboljšanje položaja LGBT populacije u društvu nije dovoljno samo postojanje zadovoljavajućih pravnih akata i formalnopravna jednakost. U srpskom društvu strukturalna diskriminacija se javlja kao najveći problem, te su stoga potrebne i dublje strukturne promene na nivou svakodnevnog života. Da bi se prevazišla, različitost se mora prepoznati i prikazati. Uvođenje strukturnih promena naročito je bitno u sferi obrazovanja (tzv. kvir inkluzija), kako bi se prihvatio afirmativan pogled na LGBT populaciju. Glavne strategije promene trebale bi biti usmerene na podizanje svesti putem formalnih i neformalnih obrazovnih kanala.

Ključne reči: LGBT populacija, diskriminacija, Srbija.

1. PROBLEM DISKRIMINACIJE

Diskriminacija se odnosi na neopravdano pravljenje razlike ili nejednako postupanje pojedinih ljudi ili grupa prema drugim pojedincima ili grupama koje imaju različita lična svojstva, čime se stavljaju u nepovoljan društveni položaj. Lična svojstva kao osnov za pravljenje razlike mogu biti versko ili političko ubeđenje, etničko poreklo, rasa, zdravstveno stanje, invaliditet, pol, seksualna orijentacija i rodni identitet i dr. Diskriminacija se bazira na postojanju predrasuda i stereotipa koji se vezuju za ove društvene grupe, u čijoj osnovi se nalaze pogrešna, ustaljena, iracionalna ili pojednostavljena mišljenja o drugima i po pravilu ih je veoma teško prevazići. Predrasude prema različitim društvenim grupama, pa tako i prema LGBT populaciji stižu se socijalnim učenjem, najčešće učenjem po modelu (uzoru). One predstavljaju veliki društveni problem, a njihov koren možemo naći u tradicionalnom načinu života i tradicionalnim shvatanjima (Dobrić-Brankov, 2012: 62). Najčešći vid diskriminacije nad osobama drugačije seksualne orijentacije od

---

¹ zolt.lazar@ff.uns.ac.rs

heterogene predstavlja nasilje. Nasilje pojedinca ili grupe nad drugim pojedincima ili grupama može uključivati u sebe različite aspekte negativnog ponašanja ili postupaka, koji ujedno predstavljaju i kategorije oblika nasilja, a to su: verbalno, socijalno, psihološko, fizičko, ekonomsko i seksualno nasilje (Dobrić-Brankov, 2012: 12). Potrebno je naglasiti da diskriminacija nije isto što i nasilje, jer ne mora nužno da uključuje agresivno ponašanje i povredu ličnosti, ali diskriminacija često otvara prostor i za nasilno ponašanje prema osobama i društvenim grupama koje su proglašene ili se doživljavaju kao drugačije, manje vredne ili nepoželjne u određenom društvenom okruženju.

Svako nasilje prema osobama različite seksualne orijentacije od heterogene može se označiti kao homofobično nasilje. Homofobija predstavlja bezrazložnu mržnju, zasnovanu na predrasudama prema gej muškarcima, lezbejkama, transseksualno, interseksualno i kvir (quir) orijentisanim osobama. Homofobične osobe pripisuju homoseksualnosti i homoseksualno orijentisanim osobama niz karakteristika koje nemaju veze sa ličnim karakteristikama i svojstvima tih osoba, već predstavljaju mišljenje zasnovano na stereotipima i predrasudama (Dobrić-Brankov, 2012: 26).

O stepenu predrasuda prema LGBT osobama govore i podaci poput istraživanja u okviru projekta "Podrška sprovođenju antidiskriminacionog zakonodavstva i medijacije u Srbiji" (realizovali UNDP i Ministarstvo rada i socijalne politike), iz 2009: 39% anketiranih percipira seksualne manjine kao prilično i mnogo diskriminirane, a socijalna distanca prema ovoj populaciji je velika – veća postoji samo prema narkomanima. Seksualna orijentacija kao uzrok nejednakih šansi je pretpostavka koju 13,4% ispitanika veoma i 10,4% ispitanika delimično prihvata. U pogledu (ne)mogućnosti zapošljavanja u državnim institucijama, 27,4% ispitanika smatra da je seksualno opredeljenje prepreka, a 27,7% da seksualno opredeljenje nepovoljno utiče na zapošljavanje u privatnom sektoru. U istraživanju za potrebe Gej strejt alijanse (GSA - Gay Straight Alliance) iz 2010. utvrđeno je da gotovo 30% ispitanika smatra da temu homoseksualnosti nameću NVO, a 36% njih da je to „zapadna izmišljotina“, koja je opasna po društvo (50%), dok javne istupe poput Parade ponosa ne bi dozvolilo više od 70% ispitanika (Radoman et al., 2011: 21).

Diskriminacija na osnovu seksualne orijentacije veoma je raširena pojava, prvenstveno zbog ekstremno negativne društvene percepcije LGBT osoba i visokog nivoa homofobije (Stanarević, Rokvić, 2014: 358). Naime, u našem društvu koje možemo označiti kao tradicionalističko i dalje je prisutno mišljenje da je homoseksualnost bolest, odnosno seksualna devijacija, iako medicina homoseksualnost više ne smatra bolešću, ni mentalnom ni emocionalnom ni fizičkom². Rasprostranjenost ovog stereotipa u našem društvu podupire i istraživanje CESID-a, prema kojem je slaganje sa tvrdnjom da je homoseksualnost bolest izrazilo više od dve trećine ispitanika, tačnije 70% (vidi Dobrić-Brankov, 2012: 35). Poseban problem predstavlja prisustvo homofobičnog diskursa u

² Svetska zdravstvena organizacija skinula je homoseksualizam sa liste bolesti 1990. godine, a Srpsko lekarsko društvo je to učinilo tek 2008. godine (Stanarević, Rokvić, 2014: 358).

sferama politike i medija, kao i u okrilju Srpske pravoslavne crkve (Stakić, 2011).

Problem homofobije, transfobije i diskriminacije LGBT populacije nije prisutan i izražen samo u našem tradicionalistički orijentisanom društvu. Ovi problemi prisutni su i u razvijenim zemljama Evrope, u nekim saveznim državama SAD-a, a u mnogim islamskim zemljama, među kojima su Iran i Saudijska Arabija, homoseksualnost se i dalje smatra zločinom, te zbog "upražnjavanja homoseksualizma" zakon nalaže pogubljenje (Marks, 2006: 34).

Prema studiji o rasprostranjenosti homofobije, transfobije i diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta u svih četrdeset i sedam država članica Veća Evrope, homofobični i transfobični stavovi prepoznati su u svim državama, mada ti stavovi značajno variraju od zemlje do zemlje kao i unutar pojedinih zemalja. Uobičajavanju negativnih stavova prema LGBT populaciji doprinose pristrasne, zastarele i netačne informacije o tome šta predstavlja seksualnu orijentaciju i rodni identitet, kao i stereotipsko prikazivanje LGBT populacije u medijima i udžbenicima. LGBT populacija se često prikazuje kao pretnja naciji, veri i tradicionalnim poimanjima pola i porodice.³

2. TRANSSEKSUALIZAM I PROBLEM TRANSFOBIJE: DISKRIMINACIJA NA OSNOVU RODNOG IDENTITETA

Transseksulne/transrodne osobe su one osobe čiji rodni identitet nije u skladu sa njihovim polom, odnosno imaju snažan osećaj psihičke pripadnosti suprotnom polu. Tačnije rečeno, to su osobe čiji doživljaj rodnog identiteta i njegovo ispoljavanje odstupaju od uobičajenih i očekivanih binarnih rodnih uloga. U okviru akronima LGBT, transrodnost predstavlja najmanje vidljivu grupu. Tim pre što se prva tri slova odnose na grupe različite seksualne orijentacije od heterogene, dok transseksualnost ne podrazumeva (nužno) različitu seksualnu orijentaciju, jer su seksualna orijentacija i rodni identitet nezavisni aspekti ličnosti, mada i u okviru nje postoje varijeteti, tj. osobe koje su homoseksualno i biseksualno orijentisane.⁴ Seksualna orijentacija i rodni identitet predstavljaju nezavisne kategorije i ne treba ih tretirati kao povezane. Još jedna razlika odnosi se na to da se transseksualnost (u nekim zemljama među kojima je i Srbija) i dalje tretira kao mentalna bolest (poremećaj uloge pola), a u klasifikaciji mentalnih poremećaja vidljiva je pod šifrom F64.0, iako novija istraživanja ukazuju na to da je transseksualnost posledica aberacije hromozoma. Ovo umnogome doprinosi stigmatizaciji, osećaju izolacije i nejednakosti transrodnih osoba. Homoseksualno i biseksualno orijentisane osobe ne smatraju se mentalno obolelim i ne nalaze se u klasifikaciji mentalnih bolesti.

S obzirom da je transrodnost aspekt ličnosti koji se odnosi na neidentifikaciju sa biološkim polom, odnosno snažan osećaj psihičke pripadnosti suprotnom polu,

³ Izvor: https://www.coe.int/t/commissioner/Source/LGBT/LGBTStudy2011_Serbian.pdf, str. 5.

⁴ Prema jednom istraživanju u Srbiji, urađenom na uzorku od 28 punoletnih transrodnih osoba koje su završile proces tranzicije (promene pola), čak 89% transrodnih osoba je heteroseksualne orijentacije, 4% je gej/lezbejske orijentacije, a 7% biseksualne (Gajin, 2012: 31).

u cilju ostvarivanja punog jedinstva ličnosti transrodne osobe (najčešće) prolaze kroz proces tranzicije, tj. prelaska iz jednog pola u drugi. Da bi se dobila dozvola za ulazak u ovaj proces, osoba najpre mora dobiti dijagnozu rodne disforije⁵. Proces tranzicije odvija se u tri faze: prva faza je psihijatrijska procena i dobijanje dijagnoze, nakon koje sledi druga faza uzimanja hormonalne terapije (ne samo za vreme tranzicije, već i u toku celog života) i, na kraju, treća završna faza je promena pola hirurškom intervencijom (Gajin, 2012: 28).

Transseksualnim osobama često se pripisuje homoseksualnost i često postaju žrtve homofobičnog nasilja i diskriminacije, što neformalne, tako i formalne – institucionalne, tim pre ako u posmatranom društvu nisu raširena opšta znanja i diskursi o razlikama između seksualne orijentacije i rodnog identiteta. Ovaj problem može se nazvati i problemom transfobije, koji se odnosi na postojanje iracionalnog straha ili averzije prema transseksualnim osobama.

Usled neodgovarajućih i nedoslednih zakonskih rešenja, ali i nedovoljne informisanosti administrativnih radnika u vezi sa pravima transrodnih osoba, neretko se dešava administrativna diskriminacija (koja pripada kategoriji formalne, institucionalne diskriminacije, o čemu će u narednom delu teksta biti više reči), naročito kod promene dokumenata nakon završenog procesa tranzicije:

“Kod nekih osoba javlja se problem prilikom promene diploma jer srednje škole ili fakulteti neće da izdaju diplomu na novo ime. Kako konkretno ne postoji zakon, čitava stvar zavisi od konkretne ustanove. Da bi se zaposlili sa novom diplomom koja glasi na staro ime, morali bi da otkriju čitav proces tranzicije i svoje stare podatke potencijalnom poslodavcu. To je razlog zbog koga neki rade poslove ispod svojih kvalifikacija za koje im nije potrebna nikakva diploma.” (Gajin, 2012: 47)

S obzirom na to da prava transrodnih osoba predstavljaju najmanje razrađenu oblast koja se tiče LGBT populacije, 2013. godine donet je model Zakona o rodnom identitetu, koji ima za cilj unapređenje položaja i jasnu zaštitu prava transrodnih osoba, čije lobiranje je u toku. Ovim zakonom na jasan način se uređuje pravo na izražavanje rodnog identiteta, zabrana diskriminacije na osnovu rodnog identiteta, prava trans osoba, posebno prava na dostupnost zdravstvene zaštite, prava iz radnog odnosa, prava na osiguranje, prava na bračni i porodični život, prava na zaštitu ličnih podataka, prava na promenu dokumenata, imovinska prava i dr.

3. NEFORMALNA DISKRIMINACIJA I NASILJE

Neformalna diskriminacija nad LGBT populacijom odnosi se uglavnom na širenje stereotipa i predrasuda, kao i uznemiravanje i ponižavanje od strane pojedinaca i društvenih grupa u svakodnevnom životu. Može da se događa kako u

⁵ Rodna disforija je termin oko kojeg se stručnjaci slažu da najbolje opisuje ovaj fenomen, ali se u zvaničnoj dijagnostičkoj listi Međunarodne klasifikacije bolesti trenutno nalazi termin “Transseksualizam” (pod već navedenom šifrom F64.0).

privatnoj tako i u javnoj sferi, a praksa pokazuje da lako prelazi u verbalno, psihičko ili fizičko maltretiranje, zbog čega je teže odrediti granicu između neformalne diskriminacije i nasilja.⁶

Kao jedan od uzroka nasilja nad LGBT populacijom može se navesti i homofobično nasilje zbog stvarne ili pretpostavljene seksualne orijentacije.⁷ Osobe homoseksualne orijentacije često imaju osećaj ugrožene bezbednosti na ulici i javnim prostorima iz straha da će njihova drugačija seksualna orijentacija biti prepoznata od strane homofobičnih pojedinaca i da će ih to izložiti psihičkom i fizičkom maltretiranju. Strah da će postati žrtve nasilja ograničava ih u slobodi kretanja, načinu i stilu odevanja. Osećaj ugrožene bezbednosti postaje izraženiji ukoliko je osoba već bila izložena istoj vrsti nasilja u prošlosti.

Izглеda da spremnost da se slučajevi nasilja ili pretnji prijave policiji u značajnoj meri zavisi od toga da li su u pitanju osobe koje su na neki način povezane sa radom u LGBT organizacijama (aktivisti) ili ne (neaktivisti). Takođe postoji razlika u spremnosti da se slučajevi nasilja prijave policiji s obzirom na to da li osobe žive u manjim ili većim gradovima/mestima, tj. da li žive u Beogradu ili u manjim mestima u unutrašnjosti. Kod aktivista je prisutna svest da se bez obzira na reagovanje/nereagovanje policije, nasilje treba konstantno prijavljivati, dok kod neaktivista poverenje u rad policije umnogome zavisi od njihovog predašnjeg iskustva sa tom institucijom.⁸

4. FORMALNA DISKRIMINACIJA

Formalna diskriminacija najčešće se događa u okviru državnih institucija (obrazovanja, zdravstva, administracije), ali i od strane pojedinih desničarskih

⁶ Kao karakterističan primer ovog tipa diskriminacije može se navesti napad na bivšeg predsednika Gej strejt alijanse Borisa Miličevića, inače pomoćnika ministra za evropske integracije u poslednjem sazivu republičke vlade. Nakon što je proveo određeno vreme u noćnom klubu u Beogradu i tamo upoznao nekoliko ljudi, u cilju daljeg druženja pošao je sa njima u stan u koji su ga sami pozvali. Noć i druženje protekli su u najboljem redu, da bi se nakon što su došli u stan ispostavilo da je u pitanju bila "klopka". Miličević je u stanu bio omalovažavan, fizički napadnut i pokraden, dakle nad njim je izvršeno psihičko, fizičko i verbalno nasilje kao i krivično delo krađe. Ovakvim postupcima napadača povređen je član 5. Zakona o zabrani diskriminacije, koji se odnosi na oblike diskriminacije (posrednu i neposrednu), među kojima su udruživanje radi vršenja diskriminacije, govor mržnje i uznemiravajuće i ponižavajuće ponašanje. U ovom slučaju policija je brzo reagovala i pronašla dvojicu napadača. S obzirom da napad na Borisa Miličevića sadrži u sebi elemente homofobije i mržnje, Gej strejt alijansa je od policije zatražila da se u optužnici za počinjena dela ovaj napad okvalifikuje kao delo iz mržnje na osnovu člana 54a Krivičnog Zakonika, kako bi sud tu okolnost ocenio kao otežavajuću.

⁷ Jedan takav slučaj desio se u Novom Sadu, nad profesorom matematike od strane više maloletnih napadača dok je u parku čekao suprugu i dete. Mladići su mu prišli, opljačkali ga i pretukli uz uzvike "Ti si peder!". Profesor je zadobio teške telesne povrede, a slučaj je prijavljen policiji. Tužilaštvo je napravilo propust time što je ovo delo okvalifikovano samo kao "zločin iz mržnje", umesto kao "zločin iz mržnje zbog pretpostavljenog ličnog svojstva žrtve" (na osnovu člana 54a Krivičnog Zakonika koji tretira krivična dela učinjena iz mržnje zbog (izmeđuostalog) seksualne orijentacije i rodnog identiteta), čime bi se takva okolnost uzela kao otežavajuća.

⁸ Prema istraživanju koje je sproveo Labris 2006. godine, najveće poverenje za prijavu diskriminacije u okviru šire društvene zajednice ukazano je LGBT organizacijama (13,5% ispitanika), dok je poverenje prema MUP-u iskazalo manji procenat (10,9%) ispitanika.

organizacija koje imaju određenu političku potporu, ali i podršku dela SPC.

Pod kategoriju formalne diskriminacije spada i takozvana sistemska diskriminacija. Ona se odnosi na postojanje pravnih praznina u postojećim zakonima koji se odnose na zaštitu prava LGBT osoba, ili na apsolutno odsustvo pravnih mehanizama za zaštitu njihovih prava u pojedinim oblastima, kao što je problem zajedničkog života istopolnih parova i najmanja vidljivost transrodnih osoba u pravnom sistemu Srbije.

Kao najjače vidove formalne diskriminacije, koji imaju najveći uticaj na formiranje stavova u društvu o LGBT zajednici, možemo izdvojiti diskriminaciju od strane političara, diskriminaciju od strane SPC i diskriminaciju od strane desničarskih organizacija koje deluju i potencijalno nasilno, šireći govor mržnje i pretnje prema manjinskim grupama. U daljem radu videćemo koje i koliko su efikasne mere koje država preduzima u borbi za suzbijanje ove vrste diskriminacije i netolerancije.

4.1. Diskriminacija u državnim institucijama

Diskriminatorsno postupanje prema LGBT osobama u državnim institucijama odnosi se na postojanje diskriminacije u oblasti zdravstva, administracije, obrazovanja, u sferi rada, zapošljavanja i socijalne zaštite.

Diskriminacija u oblasti zdravstva uglavnom se odnosi na nejednak tretman od strane medicinskih radnika pri pružanju/ne pružanju adekvatnih zdravstvenih usluga homoseksualnim osobama, u odnosu na osobe heteroseksualne orijentacije.⁹

Prisutnost diskriminacije u oblasti administracije često je posledica nedovoljne informisanosti administrativnih radnika u vezi sa zakonskim rešenjima koja regulišu prava LGBT populacije, ali i postojanja pravnih praznina, posebno kada je problematika transrodnih osoba u pitanju. Problemi sa kojima se suočavaju LGBT osobe u ovoj oblasti imaju za posledicu komplikovane dugotrajne procese najčešće pri dobijanju uverenja kako o bračnom statusu (radi sklapanja istopolnih brakova u inostranstvu), tako i kod promene ličnih dokumenata (kod transrodnih osoba). Ova dva problema javljaju se kao posledica dve najmanje zakonski regulisane oblasti LGBT populacije (sistemska diskriminacija).

Diskriminacija u oblasti administracije najčešće se događa kada je za potrebe sklapanja istopolnih brakova u zemljama koje takav oblik zajednice priznaju, potrebno izdati uverenja o slobodnom bračnom statusu. U tu svrhu, neophodno je napomenuti razlog zbog kojeg se podnosi zahtev, izvod iz matične knjige rođenih, uverenje o državljanstvu, uverenje o prebivalištu i priložiti fotokopiju lične karte i fotokopiju pasoša budućeg bračnog partnera. Diskriminacija se događa kada

⁹ Primer diskriminacije na osnovu očigledne seksualne orijentacije u zdravstvenom sektoru odnosi se na uskraćenu mogućnost homoseksualnoj osobi da bude dobrovoljni davalac krvi. Naime, nakon što je na postavljeno pitanje „da li ste imali analni seksualni odnos u proteklih šest meseci“, muškarac odgovorio sa „da“, uskraćena mu je mogućnost da bude davalac i sugerisano mu je da se suzdrži od takve vrste odnosa narednih šest meseci ukoliko želi da bude dobrovoljni davalac krvi. Na ovaj način izvršena je neposredna diskriminacija time što je lice zbog svog „ličnog svojstva“ stavljeno u nepovoljan položaj, čime je povređen član 6. Zakona o zabrani diskriminacije.

službenik odbija da izda uverenje kada čuje da je sklapanje istopolnog braka razlog zbog kojeg se traži uverenje. Naime, ovde je sasvim irelevantna činjenica da je prema propisima Republike Srbije zabranjeno sklapanje istopolnih brakova, jer takvim propisima domaćim državljanima nije uskraćena mogućnost da u inostranstvu, u državi koja tu mogućnost priznaje, sklope brak sa osobom istog pola. Iako se brak ili istopolna zajednica koju srpski državljanin/državljanica sklope sa osobom istog pola u određenoj drugoj državi prepoznaje kao legalan, on se ne priznaje kao validan u Srbiji. Stoga je svako uskraćivanje mogućnosti da se izda uverenje o slobodnom bračnom statusu u tu svrhu neopravdano i diskriminatorno.

Kada su u pitanju transrodne osobe koje su završile proces tranzicije, mogućnost promene ličnih dokumenata od velikog je značaja.

“Postojanje procedura i mogućnost promene ličnih dokumenata (lična karta, pasoš, vozačka dozvola, izvodi iz matičnih knjiga, diploma, radne knjižice, itd.) su od vitalnog značaja za transrodne osobe kako bi živele u skladu sa željenim polom i rodom. Ključna je promena dva podatka i to ličnog imena i oznake pola, a u Srbiji i jedinstvenog matičnog broja građana/ke, budući da on otkriva i pol osobe” (Gajin, 2012: 45).

Međutim, usled nedovoljne zakonske regulisanosti (sistemska diskriminacija) i prepoznatljivosti administrativnih problema sa kojima se transrodne osobe susreću, dolazi do sistemske diskriminacije prilikom podnošenja molbi za promenu dokumenata. Posebno je to slučaj kod izdavanja uverenja/diploma sa novim imenom iz oblasti obrazovanja. Kada se sretne sa ovim problemom, obrazovne ustanove uglavnom se obraćaju nadležnim institucijama za mišljenje, a slučajevi nekada završe i na sudu. Ovako dugi i mukotrpní procesi promene dokumenata doprinose još većem osećaju marginalizovanosti transrodnih osoba.

U okviru obrazovnih institucija, najčešći oblik diskriminacije nad osobama homoseksualne orijentacije predstavlja fizičko i verbalno nasilje, naročito u osnovnim i srednjim školama.¹⁰ Rezultati projekta “Srbija zona NEnasilja” ukazuju da je netrpeljivost u najvećoj meri usmerena prema osobama drugačije seksualne orijentacije.¹¹ O rasprostranjenosti predrasude među srednjoškolcima da je homoseksualnost bolest i prisutnosti homofobije u ovom uzrastu govori istraživanje koje je sproveo Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji o stavovima i vrednosnim orijentacijama srednjoškolaca u Srbiji.¹² Na formiranje negativnih stavova o LGBT populaciji u ovom dobu utiče i postojanje homofobičnih stavova

¹⁰ Najčešći oblici nasilja nad osobama LGBT populacije su, na prvom mestu, verbalno (32,45%), a zatim sledi fizičko nasilje (24,1%).

¹¹ Rezultati projekta “Srbija zona NEnasilja”; odnos učenika prema drugačijima je sledeći: 23,1% ispitanika izveštava da je u njihovim školama prisutno maltretiranje homoseksualaca; 22,6% ispitanika izveštava da im smeta kada čuju jezik manjina u školi; 21,7% ispitanika smatra da učenici sa invaliditetom ne bi trebali da idu u redovnu školu (Dobrić-Brankov, 2012:36).

¹² Istraživanje je pokazalo da 41% ispitanih srednjoškolaca smatra da je LGBT populacija bolesna, a 22% smatra da osobe drugačije seksualne orijentacije zaslužuju batine (Stanarević, 2014: 359).

u udžbenicima. Usled konstantne prisutnosti verbalnog i socijalnog nasilja neke homoseksualne osobe prinuđene su da napuste školovanje, ili pohađaju školu vanredno. Socijalna isključenost može da utiče na pravilan psihološki rast i razvoj osobe, a posledice izloženosti nasilju mogu kod žrtve da izazovu određene karakteristike i negativne emocionalne posledice i probleme u ponašanju (Dobrić-Brankov, 2012: 20).

U sferi rada i zapošljavanja LGBT osobe nailaze na brojne probleme zbog svoje seksualne orijentacije. O prisutnosti verbalnog i psihičkog nasilja na radnom mestu govori primer osobe M. A. iz Vršca, koja je na radnom mestu bila izložena stalnim uvredama i konstantnom psihičkom maltretiranju od strane kolege nakon što je saznao za njegovu istopolnu seksualnu orijentaciju. Žrtva je tužila kolegu, a važnost ovog slučaja u borbi protiv diskriminacije nad osobama različite seksualne orijentacije, ogleda se u tome što je osoba nad kojom je diskriminacija izvršena dobila slučaj na Apelacionom sudu u Novom Sadu. Utvrđeno je da je došlo do povreda članova 12,13 i 21 Zakona o zabrani diskriminacije, ali i članova 21, 23 i 25 Ustava Srbije koji zabranjuje diskriminaciju po bilo kom osnovu i garantuje pravo na ljudsko dostojanstvo i psihički integritet. Ovaj slučaj predstavlja ujedno i prvu pravosnažnu presudu u Srbiji po osnovu Zakona o zabrani diskriminacije izvršene na radnom mestu, zbog drugačije seksualne orijentacije.

Pretpostavljajući da im otkrivanje seksualne orijentacije na radnom mestu može stvoriti određene probleme, ugroziti ili kompromitovati radno mesto česta je praksa da sakrivaju svoju orijentaciju od poslodavaca i/ili kolega. Tako, većina njih ima najveći strah od otkrivanja svoje seksualne orijentacije/rodnog identiteta u okviru državnih institucija i privatnog sektora, a najviše se osećaju sigurnim na random mestu u okviru nevladinog sektora. U okviru međunarodnog projekta "Upravljanje različitostima pri zapošljavanju", istraživanje urađeno na uzorku od 40 LGBTQ osoba iz Srbije, starosne dobi od 16 do 32 godine, pokazuje sledeće rezultate: 96% njih nikada ne bi otkrilo svoju seksualnu orijentaciju/rodni identitet na random mestu u okviru vladinih institucija/sektora; 97% njih nikada ne bi otkrilo svoju seksualnu orijentaciju/rodni identitet na random mestu u okviru privatnog biznisa/sektora; 27% njih nikada ne bi otkrilo svoju seksualnu orijentaciju/rodni identitet na random mestu u okviru nevladinog sektora (Gajin, 2012: 43). Kada je u pitanju mogućnost/nemogućnost zaposlenja, LGBT osobe se uglavnom susreću sa neposrednom, ali i sa posrednom, „prikrivenom“ diskriminacijom.¹³

¹³ O primeru neposredne diskriminacije govori slučaj osobe koja je imala sve potrebne kvalitete i kvalifikacije za radno mesto vaspitača, ali nikako nije uspevala da dobije to radno mesto. Kada je zatražio od konkursne komisije da mu objasni u čemu su njegovi nedostaci, jedan od članova mu je rekao da je previše izfeminiziran te da mu zbog toga ustanova ne može odobriti rad sa decom zbog moguće negativne reakcije roditelja.

4.2. Stavovi i diskriminacija SPC prema homoseksualcima

Stav Srpske pravoslavne crkve prema homoseksualnosti ispoljava se na tri načina:

„homoseksualnost se ili uopšte ne spominje (politika ćutanja), ili se tretira na ambivalentan način (volite grešnike, ali mrzite greh), ili se smatra provokacijom koja dolazi sa Zapada. Međutim, kada se Crkva oseti isprovociranom, ćutanje i dvosmislenot se pretvaraju u otvoreno neprijateljstvo, koje se manifestuje u interpretaciji homoseksualnosti kao odstupanja od zakona prirode, ili kao napad na srpski narod i moral.“ (Jovanović, 2013: 81)

Prema pravoslavnoj teologiji, monaštvo i brak su putevi spasenja, a homoseksualnost se smatra grehom, bolešću ili poremećajem. Pravoslavna crkva homoseksualnost razume kao hendikep i veruje da se uz božiju pomoć može izlečiti, te osobe istopolne seksualne orijentacije podstiče na prevazilaženje i potiskivanje svojih osećanja. Prema pravoslavnom učenju, svaka upotreba polnih organa u bilo koju svrhu, osim one reakcije koja ima za cilj prokreaciju je protivprirodna (Milinkov, Pavkov, 2014: 296. O odnosu pripadnika LGBT populacije prema religiji, hrišćanstvu i pravoslavlju vidi Jovanović, 2007).

Srpska pravoslavna crkva zajedno sa ostalim verskim zajednicama uticala je na predstavnike vlasti u Srbiji da se 2009. godine iz skupštinske procedure povuče predlog Zakona o zabrani diskriminacije. Manje od 24 sata pre otvaranja sednice skupštine Srbije, verske zajednice (na čelu sa SPC) su zahtevale da se ne usvoji ovaj zakon zbog člana 18. koji reguliše diskriminaciju u oblasti verskih prava i člana 21. koji reguliše zabranu diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta. Na ovaj način stopirana je procedura za usvajanje ovog zakona, što je pokazalo da verske zajednice predvođene SPC imaju velik uticaj na Vladu i Skupštinu Srbije. Međutim, nakon snažne kampanje Koalicije protiv diskriminacije i uz podršku velikog broja organizacija civilnog društva zakon je vraćen u proceduru i usvojen je krajem marta 2009. godine.

Zvaničan stav SPC o istopolnoj seksualnoj orijentaciji i pitanju prava LGBT osoba jasno se očitava u izjavama diskriminatornog karaktera od strane crkvenih zvaničnika, koje daju medijima najčešće u vreme pred održanje Parade ponosa. Jedna od takvih izjava je i saopštenje patrijarha Irineja povodom održanja parade ponosa 2014. godine, koju je nazvao “apsurdnim paradiranjem”. U saopštenju za javnost patrijarh homoseksualnost naziva izvitopirenim seksualnim nagonom izjednačavajući je sa pedofilijom, incestom, a učesnike gej parade naziva egoistima. Patrijarh se nije zadržao samo na komentaranju homoseksualnosti iz „svog ugla“. Izrazio je i protivljenje finansiranju ovog događaja iz državnog budžeta, smatrajući da učesnici treba da paradiraju samo o svom trošku, čime je na indirektnan način izrazio mišljenje da država ovoj manjinskoj grupi ne bi trebala da obezbedi ista prava u odnosu na druge građane, pravo na zaštitu i slobodno

okupljanje zagarantovano Ustavom. Povodom ove izjave, poverenica za zaštitu ravnopravnosti Nevena Petrušić, izjavila je da je u redu da SPC ima svoje stavove o homoseksualnosti, ali da ne sme da doprinosi netoleranciji i stvaranju atmosfere u društvu koja može biti loša.

Po izjavama antigej sadržaja poznat je i mitropolit crnogorski Amfilohije Radović: u svojoj uskršnjoj poslanici 2012. godine usprotivio se ideji da se ozakoni bračna zajednica osoba istog pola, označivši je kao „samoubilački i samouništavajući poriv“ (Barišić, 2014: 48). Povodom njegovih izjava poverenica za zaštitu ravnopravnosti naložila mu je da se izvini LGBT populaciji i da se uzdrži od dalje diskriminacije i govora mržnje, čime je učinjen presedan u praksi institucija vlasti da se ne oglašavaju i ne primenjuju postojeće zakone i propise kada su u pitanju predstavnici SPC (Milinkov, Pavkov, 2014: 298). Ipak, patrijarh Irinej nikada nije bio pozvan da se izvini zbog svojih diskriminatornih izjava prema LGBT populaciji, a optužnice za govor diskriminacije i netolerancije nikada nisu podignute protiv ovih crkvenih zvaničnika.

4.3. Diskriminacija od strane desničarskih organizacija

U Srbiji ima više struja desničarskih organizacija čije se delovanje često kvalifikuje kao ekstremizam i huliganstvo. Neke od njih su „Obraz“, „SNP Naši“, „Dveri“, „Nacionalni stroj“ i druge. Zajedničke karakteristike svih ovih organizacija su: etnička homogenizacija, težnja za stapanjem državnih i etničkih granica, antikomunizam i negiranje antifašizma, pravoslavlje tretirano kao superiorna religija u odnosu na druge etničke i religijske grupe, otpor idejama multikulturalizma i kosmopolitizma i netrpeljivost prema manjinskim grupama (LGBT populaciji) i nacionalnim manjinama. Njihovo nasilničko delovanje i netrpeljivost prema različitim zasniva se na fundamentalističkim interpretacijama pravoslavlja, odnosno svetosavlja, kao i na ekstremnom nacionalizmu (Barišić, 2014).

Jačanje govora mržnje, verbalno nasilje, preteće poruke i diskriminacija od strane desničarskih organizacija prema LGBT populaciji uglavnom je izraženo u vreme pred održavanje Parade ponosa, sa ciljem da se unese nemir i spreči njeno održavanje. Tako je, na primer, organizacija „Obraz“ uoči parade ponosa 2009. godine ispisivala Beogradom grafite mržnje i preteće poruke,¹⁴ a 2010. godine tokom Parade ponosa ista grupa organizovala je i sprovela brojne akcije i napade na pripadnike LGBT populacije i policiju, izazvavši nered na ulici. Republički tužilac je 2009. godine zatražio zabranu za delovanje organizacije „Obraz“ zbog kršenja ljudskih i manjinskih prava i izazivanja rasne, nacionalne i verske mržnje, a ključni argument za zabranu ove organizacije bili su napadi na pripadnike LGBT populacije i policiju uoči Parade ponosa 2010. godine. Ustavni Sud je 2012. godine zabranio delovanje ove ultradesničarske organizacije, nakon čega je Apelacioni sud u Beogradu iste godine ukinuo prvostepenu presudu, a predmet je vraćen na ponovno suđenje Prvom osnovnom sudu.

¹⁴ „Beogradom će krv liti, gej parade neće biti“, „Smrt pederima“ i „Pederi čekamo vas“.

Ekstremističke organizacije neretko deluju pod „plaštom“ borbe za ljudska prava, a nekada i u skladu sa zakonom, o čemu govori primer predloga Zakona o zabrani gej prajd propagande¹⁵. Neki analitičari smatraju da one imaju, ako ne otvorenu, onda prikrivenu podršku državnih institucija, desno orijentisanih političkih partija, SANU i Srpske pravoslavne crkve (Barišić, 2014).

4.4. Diskriminacija od strane državnih funkcionera

Diskriminacija od strane državnih funkcionera ogleda se u izjavama pojedinih političara. Izjave se odnose na njihovo lično mišljenje o homoseksualnosti prožeto predrasudama i stereotipima koji se vezuju za ovu manjinsku grupu. Ovakve izjave naročito su prisutne u medijima pred održavanje Parade ponosa.¹⁶ Po nizu izjava diskriminatornog sadržaja prema LGBT populaciji poznat je i visoki funkcioner SPS i bivši premijer Ivica Dačić.¹⁷ Nipodaštavanje seksualnih manjina, iznošenje stereotipno obojenog mišljenja o LGBT populaciji, potcenjivanje prava na njihovo slobodno i mirno okupljanje od strane državnih funkcionera ne doprinosi atmosferi tolerancije prema ovoj manjinskoj grupi.

Uvažavanje prava na različitost i tolerancija predstavljaju vrednosti demokratskog društva, te je od velike važnosti da ih i politički akteri promovišu. Institucionalni pomak u tom pravcu napravljen je 2013. godine, izborom gej aktiviste Borisa Milićevića za savetnika ministra bez portfelja Branka Ružića, a nastavljen je imenovanjem Ane Brnabić za ministra državne uprave i lokalne samouprave u aktuelnoj Vladi R Srbije. Mada je mandatar Aleksandar Vučić isticao „da ga jedino zanimaju njeni poslovni rezultati“ (Srbija dobila prvu LGBT ministarku, 2016), nema sumnje da je izbor uspešne menadžerke koja ne krije svoju homoseksualnu orijentaciju smišljen zaokret u politici novog-starog premijera, usmeren ka još većoj podršci EU i SAD.

¹⁵ „SNP Naši“ je sastavio dokument „Predlog zakona o zabrani gej prajd propagande na teritoriji Republike Srbije“. Predlog zakona napravljen je u skladu sa Ustavom i Zakonom o zabrani diskriminacije, po ugledu na pravosudni sistem Ruske Federacije, koji je pokazao da se ovakvim zakonskim pristupom najefikasnije ogoljuje gej prajd propaganda i brane ustavom zagarantovana prava građana na javni moral i pravo na odgajanje i rast dece u bezbednom moralnom okruženju (Labris, 2013: 35).

¹⁶ Mišljenje da je homoseksualnost bolest izneo je uoči Parade Ponosa 2011.godine Dragan Marković Palma izjavivši predstavnicima medija: „Stav jedinstvene Srbije i moj lični stav je: mi smo protiv svakog skupa gde homoseksualci demonstriraju ulicama Beograda i žele da prikažu nešto što je bolest da je normalno.“ Diskriminacija je izvršena na osnovu ličnog svojstva pripadnika ove manjinske grupe, seksualne orijentacije i rodnog identiteta. Zbog navedene izjave, Palma je optužen za težak oblik diskriminacije, a nakon tri godine Apelacioni sud je utvrdio da je izvršen težak oblik diskriminacije, što Palmu čini prvim državnim funkcionerom koji je osuđen za diskriminaciju LGBT populacije.

¹⁷ Dačić je izjavio da smatra da je smešno baviti se gej paradom kao glavnim problemom i ulaznicom u Evropsku uniju, a jedna od njegovih najpoznatijih izjava je: „Izem ti takvu uniju u koju je gej parada ulaznica“. U jednoj izjavi za medije koja je po malo kontradiktorna, izneo je mišljenje da je homoseksualnost bolest, da je ona neprirodna pojava, i na taj način učvrstio stereotipe o LGBT populaciji kao bolesnoj grupi: „Ravnopravni su sa ostalim građanima, ali nemojte da mi pričate da je to normalno kad nije.“

5. SISTEMSKA DISKRIMINACIJA: PROBLEM ZAJEDNIČKOG ŽIVOTA ISTOPOLNIH PAROVA

Sistemska diskriminacija osoba homoseksualne orijentacije odnosi se na trenutno nepostojanje pravne regulative u vezi sa regulisanjem prava u oblasti zajedničkog života istopolnih parova.¹⁸ Transrodne osobe heteroseksualne orijentacije nalaze se u nešto povoljnijem položaju jer su u mogućnosti da sklope brak - ostvare zajedniči život nakon završenog procesa tranzicije/promene pola (što implicira i promenu dokumenata) sa osobom različite seksualne orijentacije. One ispunjavaju uslov za stupanje u brak koji se reguliše porodičnim zakonom (član 3., stav 1.) prema kojem se bračna zajednica određuje kao zajednica muškarca i žene. Međutim, transrodne osobe koje su takođe završile proces tranzicije, a pri tome su homoseksualno orijentisane, nemaju to isto pravo, baš kao ni homoseksualne osobe.

Postoje tri osnovne grupe u vezi sa regulisanjem i pravnim priznavanjem istopolnih bračnih zajednica: brak, registrovano istopolno partnerstvo ili kohabitacija i neregistrovana kohabitacija. Brak koji je dozvoljen između istopolnih parova, priznaje ista prava i obaveze na isti način kao i brak supružnika različitih polova. Registrovano istopolno partnerstvo ili kohabitacija dozvoljava istopolnim parovima da se registruju kod nadležnih organa vlasti i da dobiju izvestan obim prava i obaveza i pravnog priznanja kao i venčani parovi. Ovaj oblik registracije često je rezervisan isključivo za istopolne parove, mada ga neke zemlje omogućavaju i parovima različitog pola kao alternativu braku. Neregistrovana kohabitacija ili vanbračno partnerstvo postoji kada se određena prava i obaveze automatski priznaju nakon određenog perioda zajedničkog života (Gajin, 2012: 12). Do sada je samo šest od četrdeset sedam zemalja članica Saveta Evrope priznalo pravo na brak istopolnim parovima, a to su Švedska, Belgija, Holandija, Norveška, Portugalija i Španija. U Švedskoj istopolni partneri su u mogućnosti da sklope i crkveni brak. Registrovano partnerstvo priznaje se u petnaest zemalja članica Saveta Evrope (Gajin, 2012: 13).

U vezi sa mogućnošću prepoznavanja istopolnih zajednica u pravnom sistemu Srbije, 2012. godine predstavljen je model zakona o registrovanom istopolnom partnerstvu čije je lobiranje u toku. Prema ovom zakonu, istopolnim parovima bilo bi omogućeno da se registruju kod nadležnih organa vlasti i da imaju izvestan obim prava, ali manji nego bračne zajednice osoba različitog prava. Obim prava obuhvatao bi finansijske posledice i druge posledice: regulisanje imovinskih odnosa, pravo na nasleđivanje, pravo na poresko oslobođenje i dr. (vidi model zakona). Što se tiče roditeljskih prava, prava na usvajanje i medicinske insementacije, mogućnosti registrovanih parova variraju od zemlje do zemlje kada je ovaj oblik kohabitacije u pitanju. Predlog zakona o registrovanom istopolnom partnerstvu kod nas ne obuhvata ovu vrstu prava. Zbog toga bi u budućnosti, kada se ovaj zakon usvoji ostao otvoren prostor za još jednu (drugu) sistemsku

¹⁸ Problem istopolnih parova, odnosno brakova, snažno sugeriše potrebu uvođenja tzv. LGBT perspektive u domaću sociologiju (vidi Radoman, 2016).

diskriminaciju, diskriminaciju koja se odnosi na oblast roditeljstva – nemogućnost istopolnih parova da postanu roditelji, čime bi se i dalje nalazili u nejednakoj poziciji u odnosu na parove različite seksualne orijentacije.

6. STRUKTURALNA DISKRIMINACIJA

Pored podele na formalnu i neformalnu, diskriminaciju možemo prikazati i kroz sledeća tri oblika: individualnu, institucionalnu i strukturalnu (Pincus, 2000: 1). Individualna diskriminacija odnosi se na nejednako postupanje pojedinaca ili grupa prema drugim pojedincima ili grupama koji imaju drugačija lična svojstva. Stoga se može povući određena paralela između neformalne i individualne diskriminacije. Sa druge strane, institucionalna diskriminacija može se izjednačiti sa formalnom, a odnosi se na diskriminaciju od strane institucija i pojedinaca koji kontrolišu te institucije, te sprovođenje politike koja ima negativne posledice po manjinske grupe, bilo da su to rasne, etničke, seksualne ili druge manjine. Treća po redu, strukturalna diskriminacija odnosi se na društveni kontekst i uključuje ponašanje koje je u svojoj nameri neutralno (ili čak dobronamerno!); naizgled se prihvataju različitosti, ali u praksi ipak dolazi do diskriminacije. I pored postojanja odgovarajuće zakonske regulative u vezi sa zaštitom prava LGBT osoba, problem postoji u tome što čak i dobronamerni ljudi koji sprovode strukturalno diskriminatornu politiku povređuju manjinske grupe.

Strukturalna diskriminacija javlja se kao najveći problem i najbolje oslikava društveni položaj LGBT populacije u Srbiji. Koreni strukturalne diskriminacije nalaze se u tipu društvenog uređenja, političkoj kulturi, u njegovom religijskom i istorijskom nasleđu, u obrazovnoj strukturi stranovništva.

S obzirom na to da u Srbiji postoji zadovoljavajuća (iako ne i potpuna) pravna regulativa u vezi sa zaštitom prava LGBT osoba (protekle decenije desila se “pravna evolucija” i donet je set zakona koji u sebi sadrže antidiskriminacione odredbe i štite prava ove manjinske grupe), može se postaviti pitanje da li postoji i transformacija u individualnoj i društvenoj svesti: do koje mere homofobija, stereotipi i predrasude utiču na prihvatanje LGBT populacije kao ravnopravne; u kojoj meri retraditionalizacija i može se reći preovlađujući tradicionalni sistem vrednosti u srpskom društvu dopušta prihvatanje različitog. Najpre treba uzeti u obzir da je srpsko društvo društvo u tranziciji, u kojem se dešava desekularizacija i u kojem su u velikoj meri pristutne tradicionalne vrednosti. Tradicionalne vrednosti odnose se na veliku važnost religije u životu (veru), pridavanje velike važnosti porodici (shvaćenom na tradicionalan način) i porodičnom životu, domovini, naciji. Nasuprot tradicionalnim, stoje liberalne vrednosti koje imaju tendenciju da postanu univerzalne, vrednosti poput jednakosti, ljudskih prava, slobode mišljenja i izražavanja i dr.

Raspadom SFR Jugoslavije i stvaranjem novih nacionalnih država početkom devedesetih godina prošlog veka crkve, odnosno sve verske institucije dobijaju na značaju jer dolazi do sloma kolektivističkih vrednosti koje su postojale u socijalizmu, a potreba za religijom u ovom kriznom periodu kao da postaje akutna.

Nakon sloma kolektivističkih vrednosti, tradicionalne vrednosti (koje religija proklamuje), počinju da popunjavaju nastali vrednosni vakum. Prazan prostor u sistemu vrednosti koji je iza sebe ostavila propala komunistička ideologija sada preuzima religija, ali u sklopu jednog šireg procesa povratka tradiciji i tradicionalnim agensima socijalizacije (Koković, Lazar, 2004: 264). Koncept vrednosti jedan je od ključnih koncepata pomoću kojih sociologija pristupa istraživanju i objašnjenju društvenih pojava. One su ugrađene u strukturu društva, u svakodnevni život i kulturu i na taj način predstavljaju faktor regulacije, interakcije aktera i objekata u društvenim, kulturnim i političkim procesima.

U vezi sa prethodnom analizom možemo objasniti genezu strukturne diskriminacije LGBT populacije u srpskom društvu. Pri proučavanju društvenih pojava uvek se mora računati na vrednosti iz prošlosti i kulturnom nasleđu koje je predhodilo (Koković, Lazar, 2004: 249). Društvo koje je do pre jednog veka po svom tipu bilo agrarno, gde se različitosti nisu priznavale, gde su dominirale tradicionalne vrednosti, uzelo je oblik socijalističkog tipa društvenog uređenja, a nakon sloma socijalizma, nastupio je tranzicijski period i tendencija kretanja ka modernom demokratskom tipu društvenog uređenja koji proklamuje liberalne vrednosti. Ovo je u velikoj meri doprinelo tome da u današnjoj Srbiji paralelno koegzistiraju različite vrednosti, kako tradicionalne, tako i liberalne.

Može se zaključiti da za poboljšanje položaja LGBT populacije u društvu nije dovoljno samo postojanje zadovoljavajućih pravnih akata i formalnopravna jednakost. U našem društvu strukturalna diskriminacija se javlja kao najveći problem, te su stoga potrebne i dublje strukturne promene na nivou svakodnevnog života. Da bi se prevazišla, različitost se mora prepoznati i prikazati. Uvođenje strukturnih promena naročito je bitno u sferi obrazovanja (tzv. kvir inkluzija), kako bi se prihvatio afirmativan pogled na LGBT populaciju. Glavne strategije promene trebale bi biti usmerene na podizanje svesti putem formalnih i neformalnih obrazovnih kanala.

* * *

Problem diskriminacije seksualnih manjina ne postoji samo u našem tradicionalistički orijentisanom društvu. Ni u razvijenim demokratskim zemljama poput SAD i Velike Britanije situacija nije idealna. Studije koje su u ovim zemljama rađene krajem prošlog i početkom ovog veka ukazuju na prisutnost ovog problema, čak na relativno visok stepen diskriminacije, uznemiravanja i nasilja usmerenog prema mladim lezbejkama, gej i biseksualnim osobama,¹⁹ kao i na prisutnost homofobije (Ryan, Rivers, 2003: 106). Lezbejke, gej i biseksualne osobe češće su žrtve diskriminacije zbog svoje seksualne orijentacije nego osobe heteroseksualne orijentacije, a transrodne osobe su najranjivija grupa. Kao što je prikazano u radu, LGBT osobe u Srbiji žrtve su homofobije i najčešće trpe verbalno nasilje, pretnje, psihološko i socijalno nasilje, a najmanji procenat nasilja odnosi se na fizičko

¹⁹ Prema istraživanju Daguelija i Heršbergera (D'Agueli, Hershberger) 80% mladih ove populacije bilo je žrtva verbalnog nasilja, 44% njih su bile žrtve pretnji, a 17% ih je fizički napadnuto (prema Ryan, Rivers, 2003: 107).

nasilje. S tim u vezi, može se reći da postoji izvesna pozitivna korelacija u pogledu postojanja određenih oblika nasilja/diskriminacije nad ovom manjinskom grupom između razvijenih zemalja zapada i zemalja u tranziciji kao što je Srbija.

Diskriminacija nad LGBT populacijom u Srbiji dešava se u svim sferama društvenog života. U ovom radu ilustrovano je i potvrđeno postojanje institucionalne diskriminacije (u okviru zdravstva, obrazovanja, administracije), dakle formalne diskriminacije, kao i postojanje neformalne diskriminacije, različitih oblika i vrsta diskriminacije van ovih institucija. Poseban akcenat stavljen je na strukturalnu diskriminaciju, koja najbolje oslikava društveni položaj LGBT populacije u srpskom društvu.

Maja Isaković, Žolt Lazar

THE PROBLEM OF DISCRIMINATION AGAINST THE LGBT POPULATION IN SERBIA

This paper analyzes the problem of discrimination against the LGBT population in Serbia, and aspects of discrimination against this minority group. Discrimination against LGBT people in this paper is seen as formal, informal and structural. Formal discrimination is considered to be one that occurs within the state or other institutions (health, education, education), followed by discrimination by right-wing organizations, government officials and the Serbian Orthodox Church clergy, while the informal discrimination refers to the existence of verbal, social, physical or psychological violence, that is, every non-institutional violation of personal integrity in everyday life. Structural discrimination refers to the social context and best reflects the social status of the LGBT population in Serbia. The conclusion is that to improve the situation of LGBT people in society is not enough only the existence of satisfactory legal acts and formal legal equality. In the Serbian society, structural discrimination occurs as the biggest problem, and there are therefore necessary deeper structural changes at the level of everyday life. To overcome, diversity must be recognized and displayed. The introduction of structural changes is especially important in the field of education (i.e. a queer inclusion), in order to accept an affirmative view of the LGBT population. The main change strategies should be aimed at raising awareness through formal and informal education channels.

Keywords: LGBT populations, discrimination, Serbia.

LITERATURA

Barišić, S. (2014): Duhovna legitimacija ekstremne desnice, u: *Ekstremizam: kako prepoznati društveno zlo*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd (Helsinške sveske br. 34), str. 38-69 < <http://www.helsinki.org.rs/serbian/doc/sveske34.pdf> >

Diskriminacija po osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta u Evropi (2011): Vijeće Evrope, Strasbourg <https://www.coe.int/t/commissioner/Source/LGBT/LGBTStudy2011_Serbian.pdf>

- Dobrić-Brankov, T. (2012). *Diskriminacija i nasilje na osnovu seksualne orijentacije u okviru vršnjačkih grupa (analiza i interpretacija rezultata istraživanja drugih autora o problemima nasilja i diskriminacije nad LGBT osobama u period aktivnog školovanja)*. Beograd: Labris <http://www.mc.rs/upload/documents/izvestaji/2012/Labris/Diskriminacija_i_nasilje_na_osnovu_seksualne_orijentacije_u_okviru_vrsnjackih_grupa.pdf>
- Gajin, S. (ur.) (2012). *Diskriminacija u Srbiji 2011 - Izveštaj koalicije protiv diskriminacije*. Beograd: Centar za unapređivanje pravnih studija <<http://www.chris-negotin.org/Odbor/download/Diskriminacija-u-Srbiji-2011-Izvestaj.pdf>>
- Godišnji izveštaj o položaju LGBTIQ populacije u Srbiji 2013* (2014). Beograd: Labris <<http://labris.org.rs/wp-content/uploads/2014/07/Godi%C5%A1nji-izve%C5%A1taj-o-polo%C5%BEaju-LGBTIQ-populacije-u-Srbiji-za-2013.-godinu.pdf>>
- Jovanović, M. (2007). Religiozni Queer-ovi: studija pet slučajeva. *Teme*, XXXII (2): 329-356. (štampano ćirilicom)
- Jovanović, M. (2013). Silence or Condemnation: the Orthodox Church on Homosexuality in Serbia. *Družboslovne rasprave*, XXIX (73): 79-95.
- Koković, D., Lazar, Ž. (2004). Društvena tranzicija i promene u sistemu vrednosti: primer Vojvodine. *Sociološki pregled*, XXXVIII (1): 249-265. (štampano ćirilicom)
- Marks, S. (2006). Global recognition of Human Rights for Lesbian, Gay, Bisexual, and Transgender People. *Health and Human Rights*, 9 (1): 33-42.
- Milinkov, S., K. Pavkov (2014). Uticaj Srpske pravoslavne crkve na kreiranje medijske slike LGBT populacije u Srbiji. U: *Uloga medija u normalizaciji odnosa na Zapadnom Balkanu*. Novi Sad: Filozofski fakultet, CIRPD, str. 289-307.
- Pincus, F. (2000). *Discrimination Comes in Many Forms: Individual, Institutional and Structural* <<https://media.lanec.edu/users/martinezp/250%20CRG/DiscriminationPincus.pdf>>
- Radoman, J., Radoman, M., Đurđević-Lukić, S., Anđelković, B. (2011). *LGBT populacija i reforma sektora bezbednosti u Republici Srbiji*. Beograd: Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju, Misija OEBS u Srbiji.
- Radoman, M. (2016). LGBT perspektiva – izazov za savremenu sociologiju. *Sociologija*, LVIII (posebno izdanje): 324-345.
- Ryan, C., Rivers, I. (2003). Lesbian, Gay, Bisexual and Transgender Youth: Victimization and It's Correlates in the USA and UK. *Culture, Health & Sexuality*, 5 (2): 103-119.
- Srbija dobila prvu LGBT ministarku (2016). B92, 8. 8. 2016. <http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2016&mm=08&dd=08&nav_category=11&nav_id=1163638>

- Stakić, I. (2011). Homophobia and Hate Speech in Serbian Public Discourse: How Nationalist Myths and Stereotypes Influence Prejudices against the LGBT Minority. *The Equal Rights Review*, VII: 44-65. <http://www.equalrightstrust.org/ertdocumentbank/ERR7_isidora.pdf >
- Stanarević, S., Rokvić, V. (2014). Nepoštovanje ljudskih i manjinskih prava kao ograničavajući faktor razvoja demokratske i političke kulture. U: B. Dimitrijević (prir.), *Istoriografija i savremeno društvo*, Niš: Filozofski fakultet, str. 349-362. (štampano ćirilicom)